

Enontekiön Pöyrisjärven muinaisjäänöksistä sekä muistiinpanoja muutamista Koillis-Enontekiön muinaisjäänöksistä ja -löydöistä

Kertomus käsittää seuraavat kohteet, jotka kaikki sijaitsevat valtion omistamalla maalla:

- ENONTEKIÖ 29,⁴ Pöyrisjärvi, kalmisto, löydöt KM 7486: 1 - 5
- ENONTEKIÖ 33, " , epineol. löytöpaikka, löydöt KM 20131
- ENONTEKIÖ 41, " , seita
- ENONTEKIÖ 42, " , seita
- ENONTEKIÖ 54, Sieidecærro, seita
- ENONTEKIÖ 55, Pöyrisjärvi, kesähauta
- ENONTEKIÖ 56, " , muinaisasuinpaikka, löydöt KM 20468:1-~~6~~⁷
- ENONTEKIÖ 57, " , " , " KM 20469:1-4
- ENONTEKIÖ 58, " , " , " KM 20470:1-4
- ENONTEKIÖ 59, " , " , " KM 20471
- ENONTEKIÖ 60, " , "papinkivi"
- ENONTEKIÖ 61, " , " Vuolukka-äijän kivi"
- ENONTEKIÖ 62, Tsumajohka, nuolenkärkien löytöpaikka
- ENONTEKIÖ 63, Tihketšohkka, seita

Top.kartat 2814 11 ja 2814 12+09

Pöyrisjärvi top.kartta 2814 11, x = 2600, y = 9300, z = 417,8

4.

Inventointia Enontekiön Pöyrisjärvellä suoritin vapaa-aikani 9.9. - 11.9. 1978. Matkaseuranani olivat veljeni pääsuunn. Heikki Torvinen ja yllilääk. Teuvo Niemelä.

Enontekiön Hetan kylästä ajettiin autolla Palojärven kautta Näkkäläjärven vanhaan saamelaiskylään, jonne autotie päättyy. Sieltä jatkoimme matkaa mopodein ja polkupyörällä n. 18 km:n päässä olevalle Pöyrisjärvelle, jossa majoituimme Oskari Vanhapihan omistamaan kämppään. Pöyrisjärvellä liikuimme Vanhapihan veneellä, johon kiinnitimme mukana tuomamme ulkolaitamoottorin.

Laajaselkäinen vajaat 20 km² alaltaan oleva Pöyrisjärvi sijaitsee 36 km Hetan kylästä pohjoiskoilliseen, Itä-Enontekiöllä laajassa tundra-oltauksessa leveän Pöyrisvuoman painanteen pohjoispäässä Pöyrisen tunturiseudulla. Seudun keskikorkeus meren pinnasta on n. 405 m.

Näkkäläjärven luota kulkee useita harjujaksoja koilliseen Pöyrisvuomalle ja Pöyrisjärven poikki.

Tuuli ja kuivuus on saanut aikaan useita lentohiekkamuodostumia, pääasiassa tunturiseudulla harjuihin liittyvinä, jolloin harjujen laet ovat usein tuulen auki repimät. Eräs Enontekiön laajimmista lentohietikoista onkin Pöyrisjärven alueella.

Seudun ilmasto on erikoisen ankara, mantereellinen. Vuoden keskilämpö on alle - 1°C. Ilmaston mantereellisyydestä johtuen on vuotuinen sademäärä melko vähäinen. Ohut lumipeite ja alhaiset lämpötilat saavat aikaan aivan erikoisia jäätymisilmiöitä.

Sijaiten laakean altaan pohjoispäässä saa Pöyrisjärvi vettä pikku jokia myöten lounaasta, lännestä ja pohjoisesta. Pöyrisjärvestä lähtevä Pöyrisjoki virtaa aluksi kohti koillista mutta kääntyy myöhemmin virtaamaan etelään, saa matkallaan sivujoista lisävettä ja laskee lopuksi Vuontisjärven kautta Ounasjokeen.

Pöyrisjärven seudun kasvillisuus on tyypillistä tundrakasvillisuutta. Tuulen aukirepimien lentohiekkaharjujen lisäksi näkyy alueella laajoja yhtenäisiä varpunummiä. Harjujen välisissä kosteissa painanteissa kasvaa vaivaiskoivua ja muita kylmässä viihtyviä suokasveja. Puita ei alueella juuri kasva.

Ensimmäiset, tosin "epäviralliset" arkeologiset tutkimukset suoritti Pöyrisjärvellä yliopp. Eliel Lagercrantz. Hän oli kesällä 1918 Enontekiöllä tutkimassa lapinkieltä, jolloin hänen oppaansa Pietari Proksi kertoi Pöyrisjärven kummallisesta kummusta, johon ei enää tuolloinkaan, v. 1918, liittynyt minkäänlaista muisti- tai perimätietoa.

Tuo muinaisjäänös sijaitsee "hietakummulla Pöyrisjärven kaakkoisrannalla hyvin lähellä lappalaisten kesätupia, n. 100 m rannasta ja saman verran erään kapean Pöyrisjärvestä pistävän lahden rannasta". Muinaisjäänös koostuu 20:stä pohjaltaan neliönmuotoisesta kummusta, jotka yhdessä muodostavat 10 x 10 m:n kokois- sen kumpusikermän. Reunimmais^{KM}et kummut ovat sisempiä korkeampia (kohde ENONTEKIÖ 29, top.kartta 2814 11, x = 23- , y = 94- , z = 420-430, löydöt 7486: 1 - 5, lahonnutta luuta, vuolukiven kappale, maanöytteitä).

Lagercrantz arveli kestävän kokolailla kauan, ennen kuin arkeologeja tulee paikalle kumpuja tutkimaan ja päätti itse kaivaa niistä paria - kolmea. Erästä kummusta hän löysi hyvin pitkälle lahonneen luurangon, toisesta luita ja vuolukiven kappaleen.

Hautapaikka edustanee kristinaikaa vanhempaa asutusvaihetta päättäen siitä, että lappalaiset eivät mielellään rakentaneet asuntojaan lähelle hautapaikkoja, ja kristillisenä aikana käytettiin kesäisin tilapäishautoja, joista vainajat talven tullen kuljetettiin kansiaohkioissa kirkkomaahan. Lisäksi hautapaikan "vanhuutta" tukee luuaineksen pitkälle ehtinyt lahoaminen kuivassa hiekkakankaassa arktisessa ilmanalassa.

Perimätiedon mukaan on lappalaisten kesähautapaikkana käytetty Pöyrisjärven pohjoisosassa liki koillisrantaan olevaa Ruumissaarta (kohde ENONTEKIÖ 55, PK 2814 11, x = 2830, y = 9223, z = n. 418). Saari on pitkänomainen ja suunnilleen pohjois - etelä - suuntainen, n. 250 m pituinen keskeltä kaapea. Maaperä on kivikkosta hiekkaa, kasvaa vaivaiskoivikkoa ja varvikkoa. Saaren eteläosassa erottuu neljä varvikon peittämää painautumaa - kuoppia, joita on käytetty kesähautoina.

Pappilanhaminan muinaisasuinpaikka sijaitsee Pöyrisjärven pohjoisosan koillisrannalla Ruumissaaresta n. 600 m pohjoiseen (kohde ENONTEKIÖ 56, top.kartta 2814 11, x = 2905, y = ⁹²2914, z = 418 - 425). Alue koostuu tuulen muovaamista hiekkadyneistä, jotka ovat suurelta osin ilman kasvipeitettä. Tuulen

4.

kulutuksesta johtuen onkin seudun muinaisasuinpaikat usein helposti löydettävissä. Esineitä, esineen katkelmia ja iskoksia näkyy asuinpaikoilla maan pinnassa. Tuuli on hävittänyt paikalla mahdollisesti olleen stratigrafian: alunperin eri korkeuksille joutuneet muinaisjäännökset ovat " vajonneet" samaan löytökerrokseen.

Pappilanhaminan asuinpaikalla näkyi yksi selkeä löytökeskittymä koostuen liesikiveyksestä ja sen ympärillä olevista iskoksista. Toisesta paikasta likempää rantaa, n. 80 m. em keskittymästä ja pari metriä rantaviivaa korkeammalta poimittiin talteen vihreän ja violetin kirjavasta liuskeesta valmistettu kärki, iskoksia ja pala asbestikeramiikkaa, joka on ensimmäinen esihistoriallinen keramiikkalöytö Enontekiöltä, ja joka edustaa varhaismetallikauden keramiikkaa (1300 eKr - 400 jKr), löydöt KM 20468: 1 - 6.

Mustalompolon koillisrannalta löytyi tasaiselta tuulen kuluttamalta hiekkatievan laelta runsaasti kvartsi-iskoksia ja tasakantaisen (?) nuolenkärjen katkelma, kivilaji-iskos ja palanutta luuta (KM 20469: 1 - 4). Asuinpaikkamerkkejä näkyi muutamman kymmenen neliömetrin alalla (kohde ENONTEKIÖ 57).

Lähellä Pöyrisjärven eteläpäättä on pieni Naapajärvi, joka laskee lyhyen Naapajoen kautta Pöyrisjärveen. Jokisuusta n. 200 m itään näkyi rantahietikolla ja vesirajassa veden ja hiekan kuluttamia iskoksia ja tuuran tai taltan katkelma, joka on valmistettu mahdollisesti ns. Äänisen viherliuskeesta sekä muita asuinpaikkamerkkejä (löydöt KM 20470: 1 - 4). Löydöt ovat luul-

tavasti joutuneet nykyiseen asemaansa ylempää Pöyrisjärveen sortuvalta Naapamellalta. Löytöpaikka sai nimekseen Naapasuu (kohde ENONTEKIÖ 58, top.kartta 2814 11, x = 2415, y = 9275, z = 418 - 420). Löytöjä pomittiin muutaman kymmenen metrin matkalta rannan suunnassa.

Naapasuun löydöt voivat olla peräisin samalta korkeudelta, jolla Naapamellan muinaisasuinpaikka sijaitsee (kohde ENONTEKIÖ 59, top.kartta 2814 11, x = 2585, y = 9290, z = 420 - 425, löydöt KM 20471). Koska tämä ja em. asuinpaikka sijaitsevat varsin lähekkäin, saattaa kysymyksessä olla yksi ja sama asuinpaikka. Naapamellan asuinpaikka on laajalti tuulen kuluttamalla ja suurelta osin kasvittomalla hiekkatievan laella ja lounaisrinteellä Naapajärven ja Kenttälompolon välillä olevan pienen järven koillisrannalla.

Kesän 1978 inventointi ei ulottunut ajan puutteen vuoksi linjan Mustalompolo - Ruumissaari - Kenttälömpolat itäpuolelle. Tämän vuoksi kohde ENONTEKIÖ 29 on toistaiseksi lähemmin paikallistamatta. Tarkastamattomalta alueelta löydetään tulevaisuudessa hyvin todennäköisesti lisää muinaisjännöksiä.

Kiviä, joihin liittyy tarinoita tai uskomuksia on vanhaemäntä Vanhapihan (os. 99400 Enontekiö, Näkkälä, puh. 996/54723) muistelun mukaan Pöyrisjärvellä ainakin kaksi. Toinen on Pappilanhaminan suulla salmen kakkoisrannalla - Papinkivi (kohde ENONTEKIÖ 60, top.kartta 2814 11, x = 2924, y = 9214, z = n. 420). Tuoksi kiveksi kerrotaan erään Pöyrisjärvelle lappalaisia kastaamaan tulleen papin vanhojen jumalien voimasta muuttuneen.

Onneton tarina liittyy Vuolukka-äijän kiveen (kohde ENONTEKIÖ 61, top.kartta 2814 11, $x = 2434$, $y = 9370$, $z = ?$).

Äijän kerrotaan sukeltaneen rannasta Pöyrisjärveen mutta juuttuneen suuren kiven alle ja hukkuneen. Pelastajilla ei ollut muuta tehtävää, kuin haudata äijä hiekkatievaan liki hukkumispaikkaa.

Kesällä 1977 kävin elokuun 13. päivä Pöyrisjärvellä tarkastamassa kvartsisen tasakantaisen nuolenkärjen KM 20131 löytöpaikkaa (kohde ENONTEKIÖ 33, top.kartta 2814 11, $x = 2664$, $y = 9082$, $z = n. 430$), joka on Pöyrisjärven länsirannalla kapean poikkikileikkaukseltaan satulan muotoisen hiekkaharjun luoteisrinteellä. Jyrkkäpiirteinen harju muodostuu Pöyrisjärven ja sen länsipuolella olevan pienen järven väliin. Löytö on tilapäislöytö: harjun jyrkkä rinne ei sovi asuinpaikaksi (ks. M. Torvisen tarkastuskertomusta top.arkistossa,,jätetty 3. 11. 1977).

Syksyllä 1977 sain taloll. Aatu Vuontisjärven (os. 99410-Vuontisjärvi, puh. 996/57410) kautta kuulla, että poroisäntä Juhani Magga (os. 99410 Vuontisjärvi, puh. 996/57425) oli löytänyt vanhoja nuolenkärkiä Tšuumavarrin läheltä.

28.8.78 Magga haastattellessani hän kertoi löytäneensä mainitut kärjet tuulenkuluttamasta hiekasta pienen tievan laelta Tšuumajohkan länsipuolelta joesta n. 200 - 300 m:n pädstä, Tšuumavarrin laelta n. 2 km lounaaseen (top.kartta 2814 11, $x = 29 -$, $y = 99 -$, $z = n. 440$, kohde ENONTEKIÖ 62),

Aivan tarkasti ei löytäjä osannut löytöpaikkaa kartalla näyttää.

Löytäjä oli pannut kärjet taskuunsa, mutta kun ne olivat alkaneet kävellessä painaa, oli löytöjä pannut kärjet Tšuumavarrin länsirinteelle kiven juureen paikkaan, jota hän ei osannut kartalta näyttää (top.kartat 2814 12 + 09 tai 2832 03). Löytöjä ei osannut kertoa montako kärkeä hän oli löytänyt, eikä myöskään mitä ainetta ne ovat. Magga kuvaili kärjet kapearuotoisiksi, josta päättäen ne ovat metallista valmistettuja. Magga arveli vielä kärjet löytävänsä " kunhan tulee Tšuumavarrissa käyntiä".

Magga kertoi myöskin Tihkketšohkkan laen pohjoispuolella laelta n. 200 m:n päässä olleesta seitakivestä (ENONTEKIÖ 63, top.kartta 2814 12 + 09 $x = 3360$, $y = 9700$, $z = 510-520$), jossa oli reikä. Reikään oli pantu rahoja. Magga kertoi itse nähneensä "vaikka kuinka vanhoja rahoja" paikalla. N. 10 vuotta sitten (n.v. 1968) oli Marjetta Palismaa käynyt halkaisemassa kiven " kova akka kun oli".

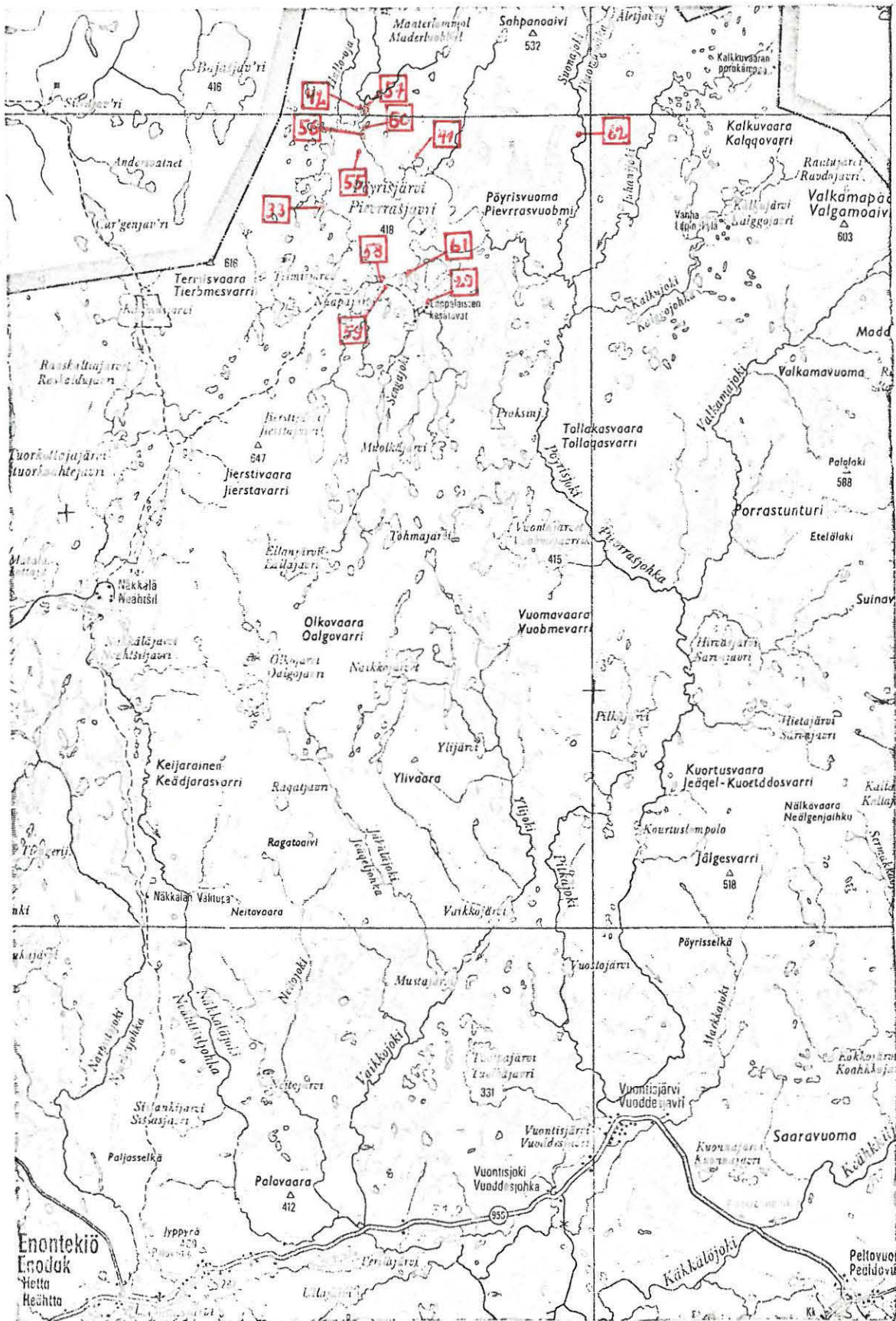
Liki Norjan rajaa Sieidečærrossa (ENONTEKIÖ 54, top. kartta 2832 10, $x = 18-$, $y = 30-$, $z = 460 - 490$) on Maggan kertoman mukaan iso kiviläjä, jota on palvottu seitana.

Helsingissä 8. 2. 1979

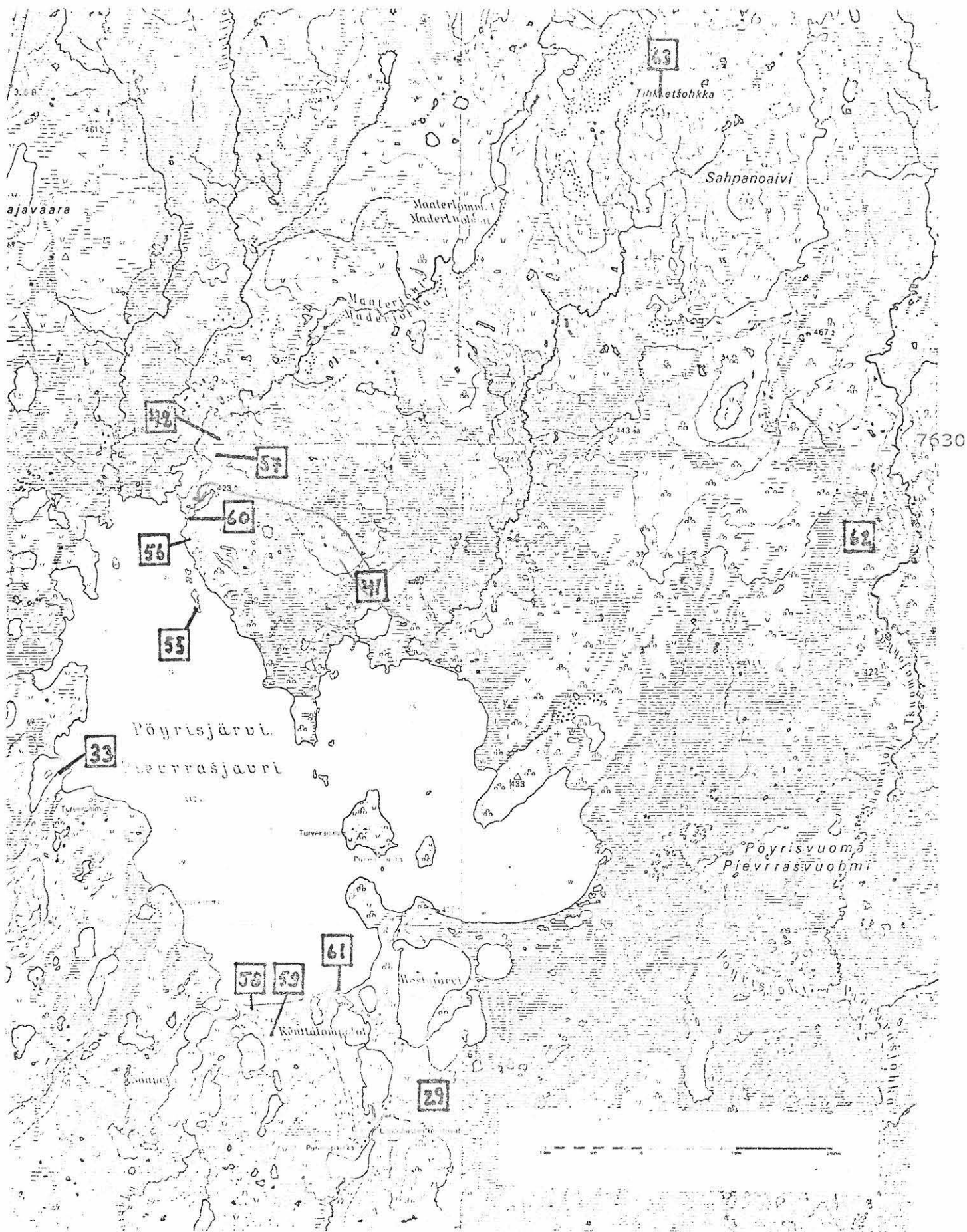
Markku Torvinen

Markku Torvinen, FM

ENONTEKIÖ, Pöyrisjärven seudun muinaisjännöksiä

(ote Suomen tiekartasta NO 18. 1:200 000)

(Osapiennennös top.kartoista 2814 11 ja 2814 12+09)

Enontekiön Pöyrisjärven täydennysinventointi 31.8.-1.9. 1980

Kertomus käsittää seuraavat kohteet, jotka sijaitsevat valtion maalla:

ENONTEKIÖ 64, Pöyrisjärvi, Kenttälompolot 1, muinaisasuinpaikka, löydöt KM 21104:1-5.

ENONTEKIÖ 65, Pöyrisjärvi, Kenttälompolot 2, muinaisasuinpaikka, löydöt KM 21105:1-2.

ENONTEKIÖ 66, Pöyrisjärvi, Vuolukkatieva, hautapaikka.

ENONTEKIÖ 67, Pöyrisjärven NE-ranta, kvartsiesineen löytöpaikka, löytö KM 21106.

ENONTEKIÖ 68, Pöyrisjärvi, Pappilanhamina 2, muinaisasuinpaikka, löydöt KM 21107:1-2.

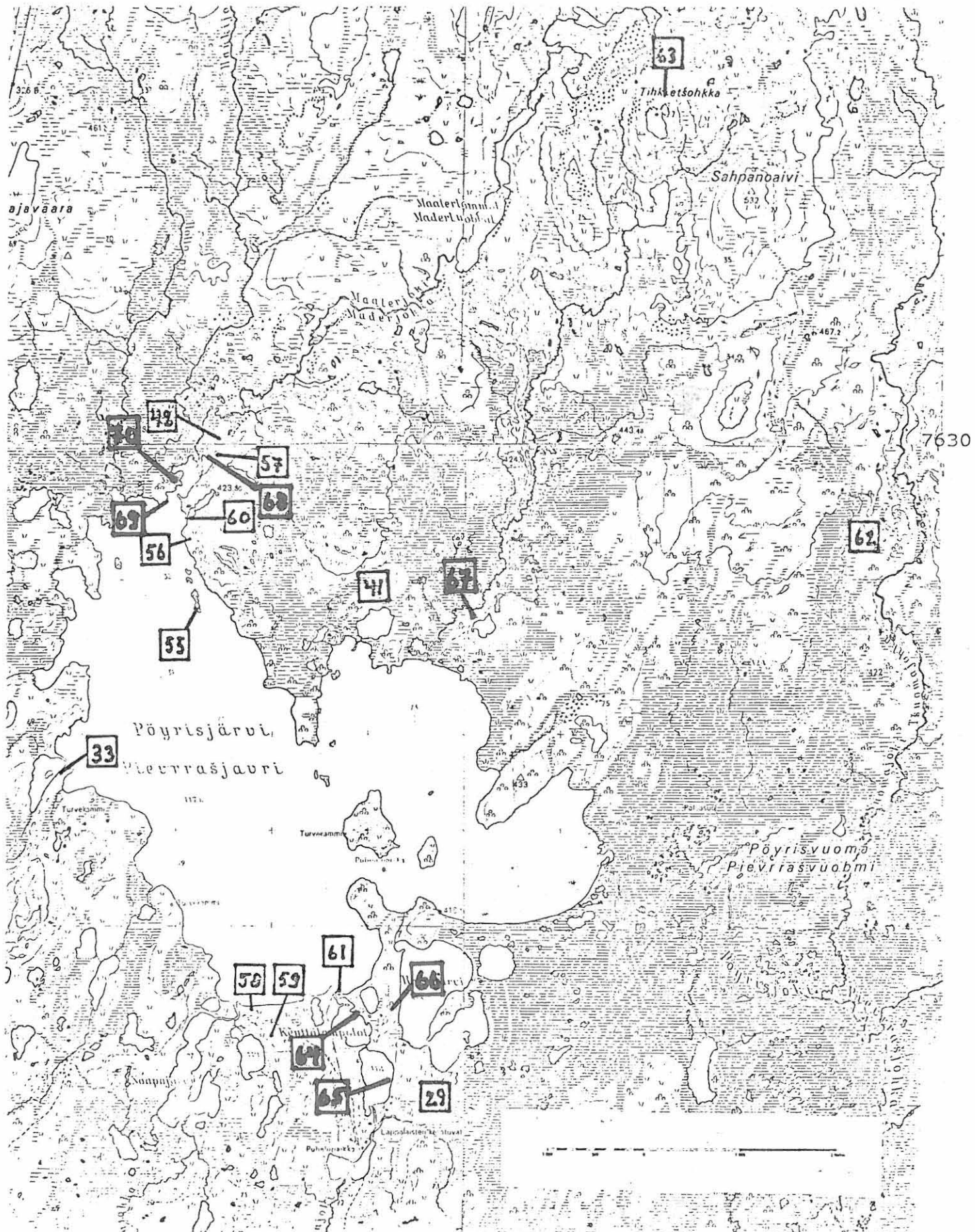
ENONTEKIÖ 69, Pöyrisjärven N-ranta, muinaisasuinpaikka, löydöt KM 21108:1-3.

ENONTEKIÖ 70, Pöyrisjärvi, Mustalompolo 2, muinaisasuinpaikka, löydöt KM 21109.

Top. kartta 2814 11, jossa Pöyrisjärven sijainti $x = 2600$, $y = 9300$, $z = 417,8$.

Kertomukseen liittyy kartta Pöyrisjärven seudun muinaisjäännöksistä.

Pöyrisjärven seudun topografiasta, paikallistuksesta, maastosta jne. kts. M. Torvisen laatimaa kertomusta "Enontekiön Pöyrisjärven muinaisjäännöksistä sekä muistiinpanoja muutamista Koillis-Enontekiön muinaisjäännöksistä ja-löydöistä" v:lta 1979 museoviraston esihist. tston top. arkistossa.

(Osapiennennös top.kartoista 2814 11 ja 2814 12+09)

E:n p:n löyd. i.v. 31.8. - 1.9. 1980

kertomus laajasta kartoituksesta sen osat kohteet, joihin kuuluvat sijaintien valtiot o. m. m. l.

(1) E. 64, Kanta-alue 1, m. os. y. l. löydöt KM 21104: 1-5

(3) E. 65, " 2, " " löydöt KM 21105: 1-2

(5) E. 66, Vuolukkaatie, haastajalle

(7) E. 67, P-järven NE ranta, m. os. y. l. löydöt KM 21106

(9) E. 68, Pajpila-alue 2, m. os. y. l. löydöt KM 21107: 1-2

(10) E. 69, P-järven N-ranta, m. os. y. l. löydöt KM 21108: 1-3

(11) E. 70, Mustalampi, m. os. y. l. löydöt KM 21109

Top. kartta 2814 II jossa P-järvi sij. x = 2600, y = 9300, z = 417,8.

top. grafiosta, paikallis tulosista
y s lts ...

Kaikki E 64 (top. kartta 2814 II,
x = 2406, y = 9392, z = 417-420)

Pöyrisjärvi kanta-kojot 1
Alueen k-kojot ko-ra-
nassa tähtäyksissä van-
udessa j - hiellä moty
n. 200 m matkalla van-
samassa kappaleella vajo-
lykällä kverin j - iskois
sien 4-5 kunnittomuu-
siksiiveyksi. Maanjä-
säkeistä hiellä.

Kaikki E 65 (top. kartta ...
x = 2348, y = 9427, z = 417-420)

Pöyrisjärvi kanta-kojot 2.
Alueen 12-kojot it. kaa-
nalla motyisivistä j - u-
talassa samassa pien-
källä kverin j isko-
na. (K.M.) Maanjä-
säkeistä hiellä.

Koord. E 66 (top. k. ...
x = 2410, y = 9424, z = 422,5-425)

Pöyrisjärvi Vuolukkaalla.
Alue on laaja ja ranto-
järvien välillä kannuksilla
sij. n. 150 - jättä ja n. 40 -
kuvaa kumpu NE-SW -suunt.
kannus. Se on ^{NE-jäätä} ~~on jättä~~ ^{3x1,5 m kok.} josta
on otettu kivis. Alue on ^{NE-jäätä} ~~on jättä~~
lain (os. 99400 Enantelä, Welta)
kuvaa (Pöyris-
järvellä 31.8.-80) on jättä
kuvaa.

Koord. E 67 (top. k. ...
x = 2822, y = 9501, z = 420-425)

Pöyrisjärven NE ranta.
Pieni laama ja kumpu, josta
välillä löytyi kivis-
^(K.M.) ~~laama~~ ^{laama} as. j. i. ca. mit-
tana ei paikalla mitään.
Maaperä on karkeaa
hienoa kulluttua. Kivis-
kumpu ja ranta. Rinta mit-
tää kulluttua aluetta.

Koode E 68 (topi k... (4
x = 2962, y = 9250, z = 420-425)

Pöyrisjärvi, Pappilankahina 2.

P-järvestä leikkivien pisteiden ka-
pean lähdön pohjukaasti luo-
vasti SAV:een viitto-välte-hido-
leiseltä ~~se~~ kumien kulu-
mältä viideltä löytyi kv.

kaavin ja iskolonia (KM 21107:
1-2) pieneltä n. 10x
10-m kolo alueilta.

Koode E 69 (topi k...

x = 2941, y = 9189, z = 417-420)

Pöyrisjärven N-järistä maha-
la-purlova joutavaa kolo-
seusta N-vannalta pienen
määrän kivistä vesilajis-
ta ja vanha vedestä kivilajis-
sesta kielestä löytyi pieneltä
alalta kv-kunyiniä ja iskolonia
(KM 21108:1-3).

Koode E 70 (topi k...

x = 2962, y = 9195, z ~ 420)

P-järvien ~~Alustalo joutava~~ Musta-
la-purlo

Mustala-purlo N-vannalla
kumien kulu-
van laella ja S ja SW rinteessä
löytyi kasvillisuudesta rajoit-
ta "ratkaisu" kv-iskolonia (KM

21103) *reliant* *reliance* $\frac{1}{4}$
kings

5